

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 19 – 2/2012.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/2_12/sjo.pdf]

RECENSION

FRÅN FOLKTRO TILL POPULÄRKULTUR – ÖVERNATURLIGA VÄSEN FÖRR OCH IDAG

LEPPÄLAHTI, MERJA 2012: *Vahvaa väkeä Kotimaisia uskomus- ja fantasiaolentoja.* Helsinki: Finn Lectura. 175 sidor.

Sofia Sjö

Intresset för det övernaturliga verkar idag vara större än på länge, i varje fall om man ser till populärkulturen i form av böcker, filmer, spel och tv-serier. Bokserier som J. K. Rowlings *Harry Potter* eller Stephenie Meyers *Twilight* har sålt i miljoner exemplar och filmerna baserade på böckerna har även de nått en enorm publik. Rowling och Meyer är emellertid endast två författare av en växande skara som tagit sig an det övernaturliga och lyckats fånga och ibland kanske också väcka publikens intresse. Inte heller är de förstås de första, även om de kanske hör till de mer framgångsrika.

Vad det är som är så fascinerande med det övernaturliga och varför det här temat säljer så bra idag är en fråga många diskuterat. Men faktum är förstås att ett intresse för och ibland en tro på övernaturliga väsen inte är något nytt. Det är kanske en ny våg på gång just nu, men vi behöver inte gå extremt långt tillbaka i tiden för att möta människor som, så att säga, levde med dessa väsen eller åtminstone deras möjliga existens. Någon hade ju sett nåt, hört nåt eller kände någon som... Att dagens fiktiva vampyrer och spöken verkar ha inspirerat till en ny fascination för och i vissa fall en ny tro eller återuppväckt tro på det inte helt mänskliga gör inte ämnet mindre aktuellt och engagerande.

Merja Leppälahtis bok *Vahvaa väkeä Kotimaisia uskomus- ja fantasiaolentoja* handlar inte om dagens tro på det övernaturliga, men de bryggor som byggs i boken är för den skull inte mindre tankeväckande ur detta perspektiv. Enkelt beskrivet tar boken sin början i folktro, bygger vidare till folksagor, sagor, och finländsk och en del utländsk fantasy av både ett äldre och ett nyare datum. Leppälahtis mål kan inte sägas vara att påvisa en tydlig utveckling och samband mellan dessa olika fenomen, men det som i boken ändå konstrueras är en mångfacetterad traditionsbakgrund där vissa element är återkommande och andra mera föränderliga och påverkan går åt många håll. Det är alltså inte så att moderna författare nödvändigtvis låtit sig inspireras av gammal folktro. Det övernaturligas roll och form förändras, men fascinationen och behovet av att berätta finns kvar.

TOMTE, TROLL ELLER DJÄVUL

För den som inte är speciellt insatt i folktro, folksagor eller fantasy fungerar *Vahvaa väkeä* som en introduktion till alla dessa fält, eller mera specifikt de varelser och väsen som här möter oss. Boken ger en översikt, med närmare inblick i vissa utvalda exempel, av både insamlat finländskt traditionsmaterial och i första hand finska men också en del kända och inflytelserika utländska författares publikationer. Fokus ligger här på folkliga berättelser och litteratur, det vill säga skriftligt material eller material som idag finns i skriftlig form, vilket är en förståelig begränsning. Ser vi på fantasy idag spelar naturligtvis filmer och tv-serier också en enorm roll, men som läsare kan man på egen hand göra en koppling till dessa verk om man vill och är insatt i genren.

Bokens kapitelindelning utgår ifrån de grupper av väsen som vi stöter på i folktro och fantasy. Utgångspunkten är med andra ord inte alltid folktro utan fenomen i dagens fantasy kan också ibland leda till en närmare granskning av folktro och sagor. Idag är till exempel vampyrer ett populärt väsen i mycken fantasy, men i folktron finns egentligen inte detta väsen representerat även om ett fåtal berättelser beskriver något med aningen liknande drag. Leppälahti visar på en del återkommande teman och typiska berättelsestrukturer, men den stora variationen i inte minst folktron är ändå ofta slående. Bland annat tron på rådjur framstår som komplex och mångfacetterad. Att gränsen mellan olika väsen inte alltid är övertydlig understryks också i de valda exemplen. De tros- och handlingsmönster som är kopplade till det övernaturliga är med andra ord skiftande och pekar på en långt ifrån ensidig förståelse av det ofta oförklarliga.

FRÅN DET SKRÄMMANDE TILL DET KANSKE SAKNADE

Det Leppälahti tydligt visar med sin studie är hur intresset för det övernaturliga är något i någon mån kontinuerligt existerande. Det som emellertid också framträder är hur inställningen till det övernaturliga, om man inte minst jämför traditionell folktro och dagens fantasy, är rätt olika. Medan det övernaturliga i folktron ofta har mycket skrämmande drag och verkar fungera som en förklaring av många former av olyckor och lidande

är det övernaturliga i fantasy något som visserligen kan ha obehagliga sidor, men ofta snarare framstår som något eftertraktat och saknat. De levande döda blir hjältar snarare än skrämmande omen och monstret någon att lyssna till hellre än förgöra. I båda fallen har vi emellertid att göra med en rätt mänsklig fascination för det som föreställs vara annorlunda och icke helt mänskligt.

Vahvaa väkeä fyller en viktig funktion som just en länk mellan områden som inte alltid kopplats samman. Även om den i första hand kan anses rikta sig till en publik intresserad av folkloristik och litteratur väcker den också intresse om man ser den från till exempel ett religionsvetenskapligt och populärkulturellt perspektiv. Modern andlighet har ofta visat sig ta inspiration från kultur och populärkultur som fantasy. Men dagens fantasy är förstås inte heller utan rötter och inspirationskällor. Mycket har hänt sedan man ansåg sig leva i en värld befolkad av tomtar och troll, men i andlighet och tro idag får det övernaturliga för många en rätt naturlig plats. Det här har kanske att göra med att intresset för organiserad religion går tillbaka, men visar ännu tydligare på det övernaturligas och oförklarligas tjuskraft i en värld som trots vetenskapens alla framsteg ändå för många inte framstår som helt gripbar.

Kopplingen till nyandlighet är ändå inget som Leppälahti som sagt gör i sin bok. Det här är på inget sätt heller en brist utan handlar bara om ett av de många tankespar boken aktualiserar. Det boken mera direkt väcker frågor kring är de väsen vi ibland, ibland inte, träffar på i både folktro och fantasy. Vad är det som gör att vissa väsen, så att säga, "överlever" medan andra glöms bort? Frågor sammankopplade med detta är i vilken mån dagens författare känner till och är intresserade av den rika berättartradition om övernaturliga väsen som finns i vår kultur och hur gammal folktro kanske kunde inspirera till också nya berättelser. Det Leppälähtis studie antyder är att inspiration ofta hämtas utifrån även om undantag finns.

Det finns delar av *Vahvaa väkeä* som gärna fått vara mer detaljerade och utarbetade. Inte minst när det gäller sagor och modern fantasy hade flera verk kunnat nämnas. Här har säkert alla sina egna favoriter, men personligen hade jag gärna sett att till exempel Astrid Lindgren fick ett omnämnande när det gäller utländsk litteratur med betydelse också i Finland. *Vahvaa väkeä* lider tidvis av ett rätt bastant och upprepande språkbruk vilket ger den karaktären av ett uppslagsverk snarare än en överblicksstudie. Använder man boken för att läsa in sig på en viss form av väsen är det här inte nödvändigtvis en brist, men när man försöker ta till sig boken som helhet blir texten ibland väl kompakt. Som helhet och om man har ett visst intresse för det här området och inte mycket förkunskap ger studien emellertid gott om material för reflektion och garanterat också en del nya associationer nästa gång man stöter på det övernaturliga i litteratur eller på film.

Teologie doktor Sofia Sjö forskar i religion och populärkultur vid Åbo Akademi.